

Petőfi a kárpátaljai ruszinoknál és a galíciai ukránoknál

Medve Zoltán: *Az Alföld poétája a zordon Kárpátokban. Petőfi Sándor kárpátaljai és galíciai recepciója. Nyíregyháza, A Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke és a Veszprémi Egyetem Tanárképző Kara, 2004 (= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 14). 194 p.*

Medve Zoltán, a Pécsi Tudományegyetem tanára régóta foglalkozik saját szűkebb pátriája, Kárpátalja nyelvi és művelődési viszonyainak történetével, Petőfi ruszin és ukrán fordításairól is több jelentős tanulmánya jelent meg korábban. Jelen kötete mintegy összefoglalása e témában folytatott több évtizedes kutatásainak. A témát és a szerzőt legtekintélyesebb hazai ukrainistánk s egyben a sorozat szerkesztője, Udvari István ajánlja az olvasó figyelmébe előszavában (5–9. p.).

A könyv két részből áll: Kárpátalja és Galícia. Természetesen a Kárpátalját tárgyaló rész a terjedelmesebb (13–133. p.). E rész két fejezetre oszlik, amelyből az első fejezet (13–30. p.) Kárpátalja történetének rövid vázlatát adja és kitér a ruszin nemzeti mozgalmak sokszor ellentmondásos fejlődésére, a vallási és művelődési viszonyok összefüggéseire.

A második fejezet (31–133. p.) három időszakra bontva tárgyalja Petőfi költészetének kárpátaljai fogadtatását. „A Monarchia kora” című alfejezet (35–78. p.) elején a szerző ismerteti Petőfi második felső-magyarországi útjának (1947) emlékeit, majd Petőfi eszméinek hatását a XIX. századi ruszin költészetre. Részletesen elemzi O. I. Pavlovics (1819–1900) költészetét, aki 1848/49-ig eszmeileg együtt haladt Petőfivel, verseiben számos hasonló gondolatot találunk. 1849-ben azonban mégis örömmel üdvözölte a bevonuló cári csapatokat, mert őt is megérintette a pánszláv propaganda, elbűvölte az a tudat, hogy hatalmas testvéreik élnek a Kárpátokon túl. Petőfi eszméinek hatása ennek ellenére későbbi műveiben is tükröződik. Az 1848. márciusi eseményeket ruszin költők magyar nyelvű verseikben is üdvözölték. A kárpátaljai ruszin irodalomban azonban Petőfi-fordítások csak meglehetősen későn jelentkeznek. A korábbi kutatás O. Sz. Kellijt (Kellő, 1864–1929) tartotta az első fordítónak, aki egy 1909. évi kalendáriumban közölte lét népies versnek a ruszin nyelvű fordítását. Később egy 1905. évi naptárban is találtak egy Petőfi-verset, amelyet a russzofil Szilvay Iván (1838–1904) fordított néhány népnyelvi kifejezést is tartalmazó nagyoroszra. Medve Zoltán kutatásai azonban ezeknél korábbi Petőfi-fordításokat is feltártak, így Stripszky Hiadorét 1900-ból, továbbá ugyanabban a *Nedilja* című folyóiratban, az 1899. évi 31. számban egy meg nem nevezett fordítóét, akiben a szerző Mihail Vrabelt, a folyóirat akkori szerkesztőjét sejtí. Petőfi *Imádságom* című verséről van szó, s a kutatás jelenlegi állása szerint ez a legkorábbi ruszin nyelvű Petőfi-fordítás. Apropióját az adta, hogy a folyóirat fenti száma megemlékezést közölt Petőfi Sándor halálának 100. évfordulója alkalmából. A Budapesten szerkesztett és 1888–1919 között a magyar Földművelésügyi Minisztérium által a ruszin nép számára kiadott *Nedilja* később is közöl Petőfi-fordításokat. Számos Petőfi-vers fordítása látott napvilágot 1916–1917-ben a *Nase Otecsesztvo* című latin betűs magyar helyesírással nyomtatott ruszin nyelvű lapban az említett O. Sz. Kellij tollából.

„Az «új» hazá: Podkarpatszka Rusz” című második alfejezet a két világháború közötti időszakot tárgyalja, amikor Kárpátalja Csehszlovákiához tartozott. Ebben az időszokban általában is kevés fordítás jelent meg a magyar irodalomból, Petőfitől is csupán Grendzsa-Donszkij néhány ukrán nyelvű fordítása érdemli ki a szerző figyelmét.

„A második világháború éveit” az 1939–1944 éveket tárgyalja, amikor Kárpátalja ismét Magyarországhoz tartozott. E kor megítélése a szovjet korszakban merőben negatív

volt, ezért a szerző megkísérel egy árnyaltabb képet felrajzolni. Ismerteti a kárpátaljai irodalmi életet a háború éveiben, a magyar irodalomból készült fordításokat. Petőfi-fordításokkal is gyarapodik a kárpátaljai irodalom. A. Karabeles az *Erdélyben* című verset fordítja le oroszra, F. Potusnyak pedig több fontos verset ruszinra. A *Szeptember végén-t* E. Baleckij (Baleczky Emil) fordítja le oroszra, J. Kacsij pedig ruszinra, ugyanők más verseket is lefordítanak. A korabeli ruszin lapok több olyan fordítást is közölnek, amelyek mellett nem szerepel a fordító neve, és így az mindmáig ismeretlen.

A Galiciát tárgyaló III. fejezet (135–166. p.) első részében a szerző felvázolja a galíciai történelmi és kulturális előzményeket. Az első Petőfi-fordítás (*Az erdőnek madara van...*) itt 1891-ben (nyolc évvel korábban, mint Kárpátalján!) jelent meg ismeretlen fordítótól (aki talán K. Usztijanovics lehetett) a *Zerkalo* című folyóiratban. Ugyanebben a folyóiratban jelent meg 1892-ben *A hold elégiája* Oszip Makovej fordításában. Igen jelentős lépést tett Petőfi galíciai népszerűsítése terén Vaszil Scsurat, aki tizenkét Petőfi-vers fordítását publikálta a *Dilo* című ilyvói lap 1895. november 11/23-i számában. A szibériai száműzetésben dolgozó Pavlo Hrabovszkij szintén a galíciai Ilyvóban (Lemberg) publikálja Oroszországból kicsempészett műfordításait, amelyek orosz közbeeső fordítások alapján készültek.

A könyvet orosz (169–171. p.) és angol (172–174. p.) nyelvű rezümé, valamint terjedelmes irodalomjegyzék (175–188. p.) zárja.

A kitűnő stílusban megírt könyv az egyes témakörökhöz írt bevezető fejezetek révén a kárpátaljai és a galíciai társadalmi és kulturális viszonyokat megvilágító magas színvonalú ismeretterjesztő munkaként is haszonnal forgatható.

Zoltán András

A multietnikus Vajdaság írója: Alexandar Tišma

*Cidilko, Vesna: Zu den literarischen Anfängen von Alexander Tišma. =
Zeitschrift für Slawistik, 49. Jg. 2004. 1. H. 88–102. p.*

Hutterer, Franz: A. Tišma, Autor einer multiethnischen Region. = Schriftsteller zwischen (zwei) Sprachen und Kulturen. Hg.: A. Mádln und P. Motzan. München: Südostdeutsches Kulturwerk, 1999. 269–276. p.

Tišma (szül. 1924, Horgos) viszonylag későn, az 1960-as évektől vált ismertté mint elbeszélő és regényíró. Előtte inkább költőként és a dráma területén próbálkozott. A '70-es években NIN-díjat, majd Andrić-díjat kapott. Magyarul is megjelent fő műveinek számító két regénye: a *Knjiga o Blamu* (1972) és az *U potreba čoveka* (1976); *Blahm* könyve, illetve *Az ember ára*, valamint válogatott elbeszéléseinek kötete (*Az ezerkettedik éjszaka*). Írói érdeklődése jellegzetesen a soketnikumú Újvidék társadalmi, emberi viszonyaira irányul. Etnikum- és kultúráközi származása is erre predesztinálja: apja Újvidékre áttelepült krajnai szerb kereskedő (utóbb nagykereskedő), anyja budapesti zsidó szülők, ortodox hitre tért gyermeke. A gyökök szerb–magyar–zsidó összetevőit illetően egyébként igen közeli a párhuzam a Tišmánál ismertebb, bár fiatalabb Danilo Kišsel.

Tišma Újvidéken gimnáziumot végez, a szülők emellett arra is áldoznak, hogy nyelvekre taníttassák. Írói hajlama korán megmutatkozott. A Bácska magyar visszafoglalása nyomán kézenfekvő, hogy a háborús időszakban a magyar fővárosban iratkozzék be a bölcsészetre. 1942-től megszakítás nélkül vezetett naplója (mely utóbb két ütemben ke-

rült kiadásra: *Dnevník 1942–1951*, ill. *Dnevník 1942–2001*) sokoldalúan beszámol a budapesti évekről is. A napló csak későn publikussá lett bejegyzései és részben különböző önéletrajzi írások is elárulják, kiket hallgatott itt, mely irodalmi körökben forgott, de azt is, hogy – Proust, Huxley vagy Thomas Mann mellett – mintaként tekintett Krúdyra, Máraira. Sőt, csirázó világának „balkáni” karakterét egykorú felfogása szerint mintha éppen a magyar irodalmi tapasztalás formálná elsősorban. Kiforratlan eszmélkedésével ekkor azonban még arról sem igen tud határozni, vajon magyar, szerb vagy netalántán francia, esetleg német nyelvű íróként indulna-e legbiztosabban a pályán.

A magyar tájékozódásnak 1944 őszén persze vége. Tišma, aki zsigereiben őrzi a német-csatlós magyar szoldateszka 1942-es szédült újvidéki vérengzésének rémületét, akár szerbként, akár mint zsidó, a jugoszláv uralom visszatérését mint felszabadulást fogadja. Belgrádban – német szakon – fejezi be az egyetemet. Kibontakozó alkotómunkásságának része a német irodalom szerbre fordítása, ismeretterjesztő és kritikai bemutatása, ám most már nincs más útja, mint a szerb íróé, irodalmaré. Újvidékre azonban visszatér, itt hosszú időre eljegyzí magát a *Matica srpska* hivatalos folyóiratával, melynek később nagy tekintélyű főszerkesztőjeként működik.

Tišma háború utáni, politikai és sok más tekintetben is új tájékozódási pontján találja szembe magát kettős eredetének hasadt tudatával: szerb és zsidó? Vagy szerb-zsidó? S kellene-e e rubrikák? A kulturális értelemben tulajdonképp hármás eredet magyar eleme e ponton feledésbe is merül. Egy időre a „zsidót” is igyekszik erővel elnyomni a tudatában. A feszültséget és nyugtalanságot végül az írói feladat erkölcsi parancsa vezeti le, amennyiben az egymásnak feszülő kulturális kódok együttesében lát munkához. Ilyen értelemben Tišma valamennyi műve önéletrajzi, személyes ihletésű, és az a másság, amit annyira szeretne leküzdeni, feloldani magában, újra s újra, makacsul megjelenik ópuszainak centrumában – ám csakis az újvidéki és bácskai, illetőleg tágabb vajdasági miliő teljes emberi, társadalmi dimenziójának részeként. A nagy művek sorában előbb a halálra üldözöttek történeteiben, majd pedig abban a családtörténetben, amely a saját családjáéhoz „majdnem” hasonló. *Az ember ára* című újvidéki regényben zsidó: a családfő, akinek üzletét elveszik, az asszony: helyi falusi sváb családból való. Kettős előjelű családi hiedelmek, érzésvilágok közepette felnőtt fiúk és lányuk az apa kiüresedett hitének formális követői, lehetnének az átlagos polgári életmenet várományosai. A családi idillel még megfér az SS-hez berukkolt, jó kedélyű sváb nagybácsi látogatása, bár a megszálló hatóság a boltot már elvette. '44-ben azután apát és gyermekeit a számukra ismeretlen sors várja, nem élvezik a kikeresztelkedett Tišmáék viszonylagos védettségét. Anyjuk az új győzők fenyegetése elől Németországba szökik. A család egy része belepusztul a történelemben, más része szerteszét szóródik a világban. Élő tanúnak az elhurcolt lánytestvér Újvidékre visszatér.

Tišma műveit a kelet-közép-európai határokon túl a kétségkívül tágabb egyetemességű, általánosabb aktualitású Kiš robbanó sikeréhez képest megkésveszi szárnyára a hír, nem utolsósorban az egykori, Németországba elszármazott (elűzött, menekült) sváb honfitársak jóvoltából. A tanulmányíró Hutterer, egyébként maga is író, ezek sorába tartozik. (Cidilko: a berlini Humboldt-Egyetem kutatója.) Tišma vajdasági társadalomképe volta-képp háború, illetőleg háborúvég előtti, ahogyan azt Jugoszlávia, épp csak némi szerb külszínnel bevonva, a régi Magyarországtól megörökölte, s ahogyan az eredetileg Bécs török hódoltság utáni katonai és civil telepítései nyomán formálódott legkésőbb a kiegyezésig. A Bácska, a Bánság, vagy akár a teljes Baranya, a Szerémség, e tájak egyik fő vonzéspontjában Újvidék városával, 1944-ig véve méltán sorolható a kontinens legérdekesebb multietnikus és multikulturális tájékaik közé, amit a maga összetettségében különböző nyelve-

ken az irodalom is megjelenít. Sajátos módon az irodalmi megjelenítés zömmel a háború utáni korszakra tolódik át, miután a táji demográfia történelmi konstellációja zökken egyet (sváb exodus), ezt követően pedig további bomlást mutat. A közelmúlt balkáni háborújáról, a bomlás felgyorsulásáról itt akár ne is beszéljünk, meglehetősen keserűséggel tölthette el az az idős író. A multietnikus és a multikulturális konstelláció időbeli szétcsúszása önmagában izgalmas komparatiztikai téma. Egyik legjelentősebb modelljével szolgál Alexandar Tišma. Ez esetben a visszatekintés korántsem nosztalgizáló „múltba fordulás”, az író aktuális elemző tudatával tekint vissza a letűnt, számos lenyomatával azért részben jelen is levő korra, történelmet idézve és értelmezve mindannyiunk számára.

Komáromi Sándor